

Aangeklaagde vrouw wordt te water gelaten 17de eeuwse houtsnede

Heksenwaan

Publieke moord op vijf Rhenense vrouwen, vijf slachtoffers van de Europa-brede heksenwaan

Vijf Rhenense vrouwen worden in het laatste decennium van de 16^e eeuw voor het gerecht gebracht, gemarteld, gewurgd en daarna verbrand. Een zwarte bladzijde in onze geschiedenis.

Hun namen:

19-7-1592 Cornelia Huiberts

16-3-1596 Alertgen Borren de weduwe van Goesen Claesz van de Beek

16-3-1596 Cornelia Aelbertsdr de weduwe van Willem Loefffs

30-9-1596 Hendrixken Hendricx

12-9-1597 Marijken Gijsbertsdr de huisvrouw van Dirck Fransz, samoreusschipper

“Hoe kon zo iets gebeuren in dit kleine stadje?”

De vrouwen die, voor zover bekend, al sinds decennia in Rhenen wonen, worden vervolgd en veroordeeld door lokale bestuurders: mannen naast wie zij soms wonen en die zij in het kleine stadje regelmatig gezien moeten hebben. Wat moet er gebeuren voor mensen elkaar dit aandoen? Er lijkt sprake van een collectieve waan die tussen 1591 en 1597 in Utrecht, Amersfoort en Rhenen zijn hoogtepunt bereikt. In al deze steden vinden in dezelfde periode heksenvervolgingen plaats.

In die tijd van godsdienststrijd ligt bovendien een sterke focus op geloofszuiverheid, waarin de ene groep de ander bestempelt als ‘duivels’. Daardoor ontstaat het idee dat duivels vrouwen, soms ook mannen, verleiden om met hen een verbond aan te gaan en van hun geloof af te vallen. Dat is een zeer zware misdaad en ketterij tegelijk en verdient een gruwelijke doodstraf. Het is bovendien een tijd van zo veel beroering, armoede en ellende dat het geen toeval meer kan zijn: daar moet wel een duivelse opzet achter zitten

Wat zijn dat voor vrouwen die als heks worden veroordeeld?

Van de Rhenense vrouwen die worden vervolgd weten we weinig meer dan hierboven vermeld. Maar we weten dat in Nederland en elders vaak alleenstaanden en weduwen de verdenking op zich laden. Meestal zijn ze ook wat ouder. Vrouwen die aan geen man gehoorzaamheid verschuldigd zijn boezemen kennelijk angst in. Afwijkend gedrag, een handicap of anderszins afwijkend uiterlijk versterken die angst.

In de tijd voor 1440 was het in Europa nog redelijk normaal dat vrouwen, weliswaar alleen als er geen man voorhanden is, leidinggevende functies hebben. Gravin Ada van Holland of Adela van Hamaland zijn hiervan vaderlandse voorbeelden. Vanaf 1440 zien we de eerste duidelijke verdachtmakingen tegen vrouwen. Er wordt gewaarschuwd tegen domme, bazige, hebzuchtige en geile vrouwen. De eerste heksenvervolgingen ontstaan met dan nog een betrekkelijk mild karakter. Vanaf die tijd worden vrouwen ook geleidelijk verstoten uit de wereld van de werkenden. Ze worden weggestuurd uit vakorganisaties als gilden. Een vak leren wordt steeds meer geformaliseerd en de toegang tot de wereld van studie en opleidingen die steeds belangrijker is, wordt hun ontzegd. Als de superieure positie van de man en de beperking van de vrijheid van de vrouw in Europese landen in wetboeken definitief is vastgelegd, stoppen de heksenjachten, dat zal dus geen toeval zijn.

De rechtsgang

De beschuldigde vrouwen worden beticht van toveren. En dat is dan weer het bewijs dat ze samenspannen met de duivel, want die geeft hen die macht. Alle mogelijke onheil dat plaats vindt, wordt aan hun toverkunsten toegedicht. En er was veel onheil aan het eind van de 16^e eeuw in onze streken. Hongersnood, oorlog, een wolvenplaag, het sterven van vee, ziektes en overlijden van kinderen. In Rhenen woedt in 1585 een grote brand en door een doorbraak van de Grebbedijk is er een grote overstroming in het Binnenveld in 1595. Een eerlijke procesgang naar huidige normen vindt niet plaats. In 1575 wordt bijvoorbeeld de wet gewijzigd waardoor de bewijslast een stuk eenvoudiger wordt. Elke vermeende omgang van de heks met de duivel c.q. iedere vermeende vorm van toverij is voldoende om haar op de brandstapel te brengen. En in het stedelijk rechtssysteem in die dagen, ook in Rhenen, zijn de aanklagers ook de rechters.

Men begint meestal met het oppakken van een oude en/of gehandicapte vrouw, martelt haar tot ze de omgang met de duivel toegeeft en tot ze namen van andere vrouwen noemt. Daarop volgt dan vanzelf een reeks van processen. De meeste beschuldigden, ook in Rhenen, “bekennen “ alles wat men hen voorhoudt onder druk van martelingen. Hendrixken is de enige die bekent voor de marteling begint. Marijken wordt zelfs aan de beruchte waterproef onderworpen. Omdat ze blijft drijven wordt ze schuldig bevonden. De klassieke straf voor ketterij en hekserij is de brandstapel. Als gunst, vanwege hun bekentenissen worden alle veroordeelde vrouwen in Rhenen eerst gewurgd en pas daarna verbrand.

Bron/Literatuur

Ben en Roel van Laar Heksenvervolging in Rhenen tussen 1592 en 1597
Oud Rhenen jaargang 38 nummer 3 najaar 2019

Wikibooks Heksenvervolging in Nederland